

jiems giminingų kultūrų Okos aukštupyje paminklai; c – sinchroniniai krivičių paminklai.

3 pav. Etnokultūrinė situacija prie Okos XI–XII a.
a – paminklai su septynių menčių antsmilkinių radiniais (viatičiai); b – su apyrankės formos surišamais

antsmilkiniais (Smolensko–Polocko krivičiai); c – su apyrankės formos suveriamais antsmilkiniais („Meria“); d – su septynių spindulių antsmilkiniais (radimičiai); e – su įvijais antsmilkiniais (šiauriečiai).

Iš rusų k. vertė Vytautas Kazakevičius

GOLYAD'

Valentin Sedov

Summary

Golyad' is mentioned in the Russian annals in 11–12 th centuries. It is located on the river Protva, inflow of Oka. Earlier this tribe is mentioned in the Jordan's paper "Getica" (middle of 6th century). Distribution of toponyms, derivative from etnonym Glyad', shows wide settling of this tribe in the region of Upper Oka in ancient times. The researchers for a long time have paid attention on similarity of etnonym Glyad' with antique Galinds and historical Galindija. In this connection there was an opinion, that Glyad' are immigrants from the territory of Prussen and Jatwinger. This is proved by toponymical data – on the Upper Oka alongside with the water names compared with Letto-Lithuanian, a powerful West-Baltic component is revealed.

Glyad' of the middle of 1st millennium A.D. were the tribes of Moshchino culture. In its genesis together with the natives – tribes of Upper-Oka culture took part the immigrants – successors of Zarubinty culture, that was formed in the region of Western Balts.

In the 8th century on the Upper Oka (up to the mouth of Ugra) the Slavs appear, that mix up with Glyad'. The process of assimilation with the natives at the began. Same time to the north, in the basin of Protva, the powerful group of Glyad' was kept, which are mentioned in the Russian annals. The monuments of Glyad' of 10–12th centuries are the barrows with east and northern orientation of the inhumations, sometimes with horse burials. These barrows are characterized by the absence of ethnografic decorations of Viatichs and Krivichs and by presence of Baltic artifacts. They are concentrated most of all along the border between Slavs and Glyad' and reflect already the metisation process. During that period the Ancient Russian culture had not yet penetrated in the basin of Protva. The barrows that are known here, do not form large cemeteries and contain either cremations with Moshchino ceramics, or inhumations without things.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The region of the Upper Oka and the neighbouring lands in the third quarter of the I Millenium A.D.:

a – the monuments of Moshchi culture; b – the area of Kolochin culture; c – Tushemlya culture; d – Pskov long burial mound culture; e – Moscow and the Upper Volga Hill-Fort culture; f – Meria culture; g – Ryazan-Oka cemeteries culture

Fig. 2. Distribution of Slavs within the area of Moshchi culture in the 8th-10th cc.

a – the area of Moshchi culture; b – the monuments

of Romen, Borshi and the relative cultures at the upper Oka; c – synchronic monuments of *krivichi*

Fig. 3. The ethnographic situation at Oka river in 11–12 cc.

a – monuments with finds of seven-paddle temple ornaments (vyatichi); b – with bracelet-like bindable temple ornaments (Smolensk-Polotsk *krivichi*); c – with bracelet-like folding temple ornaments ("Meria"); d – seven-ray temple ornaments (radimichi); e – with spiral temple ornaments (the residents of the North)

Valentin Sedov

Проф. др. Валентин Васильевич Седов
Институт археологии Академии Наук России,
ул. Дм. Ульянова 19,
111036–Москва.

PAALKSNIŲ, KELMĖS R., PILKAPYNO KALAVIJAS

VYTAUTAS KAZAKEVIČIUS

ĮVADAS

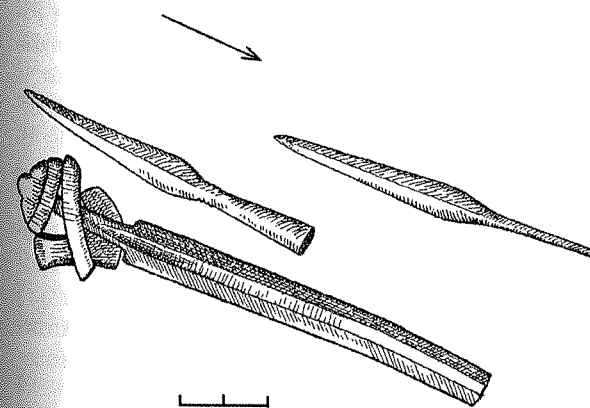
Paalksnių pilkapynas yra Kelmės rajone, Kražių seniūnijoje, Paalksnių kaimo pietiniame pakraštyje, valstybiniame miške. Išliko 20 apardytų sampilų. Vietiniai gyventojai pilkapius vadina milžinkapiais. Prie pilkapyno, jo šiaurės rytiniame kampe, pastebėti vėlyvojo geležies amžiaus kapinyno likučiai (Michelbertas, 1994, p. 107). 1993 metais ši Žemaitijoje esanti archeologijos paminklą pradėjo tyrinėti Vilniaus universiteto Archeologijos katedros ekspedicija, vadovaujama katedros vedėjo prof. Mykolo Michelberto. Per 6 tyrinėjimų metus buvo ištirta 10 pilkapių, rasta 12 senojo geležies amžiaus kapų, 27 XV–XVI amžių griautiniai ir 3 degintiniai vėlyvojo geležies amžiaus kapai (Michelbertas, 1994, p. 107–110; 1996, p. 79–82; 1998, p. 145–150).

1995 metais Paalksnių, Kelmės r., pilkapyno pilkapyje Nr. VI aptiktas 4 daiktų lobis, kuriame buvo kalavijo fragmentas, 2 ietigaliai ir plačiašašmenis pentinis kirvis. Dirbiniai buvo po kontroline juosta, sampilo pakraštyje. Lobis rastas tuoj po velėna. Kalavijas atkreiptas rankena į pietus, šalia jo lygiagrečiai gulė-

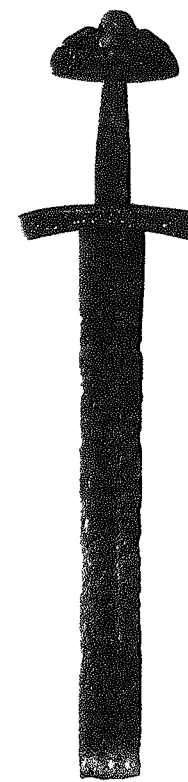
jo įmominis juostinis ietigalis, toliau į šiaurės rytus rastas dar vienas įtveriamasis ietigalis, o prie jo plačiašašmenis pentinis kirvis (1 pav.). Visi daiktai pabuvę ugnyje ir apdege, todėl gana gerai išlikę. Netoliese gulėjo dar vienas plačiašašmenis pentinis kirvis, kuris, atrodo, nepriklausė lobiui.

KALAVIJO APRAŠYMAS, TIPAS IR ANALOGIJOS

Kalavijo geležtė nulaužta, smaigalio nėra. Išlikusio fragmento ilgis 57,4 cm (2 pav.). Kalavijo geležtės plotis 4,5–5 cm. Buoželė tridalė, jos ilgis 8,3 cm, plotis 3,4 cm, storis 3,55 cm. Viršutinis rankenos skersinis nežymiai lenktas į viršų, 9,7 cm ilgio ir 2,3 cm pločio bei 2,55 cm storio. Apatinis skersinis lenktas žemyn, 13,6 cm ilgio, 2,2 cm pločio ir 2,25 cm storio (3 pav.). Kalavijas, kaip ir kiti drauge rasti ginklai, buvęs ugnyje. Kalavijo rankena buvo puošta sidabru. Ant buoželės ir skersinukų yra nuo kaitros susilydžiusių sidabro lašelių. Vizualiai apžiūrint kalavijo geležtę kilo įtarimas, jog ji galėjo būti su įrašu arba ornamentuota. Padarius rentgeno nuotrauką įrašo pėdsakai geležtėje neišryškėjo ir įtarimas nepasitvirtino. Tačiau geležtės griovelio įtartinų vietų cheminė analizė parodė sidabravimo pėdsakus. Tai galėjo būti sidabru inkrustuoto ornamentu ar raidžių likučiai. Skirtingai nuo plieno ar vario inkrustavimų, puošimas sidabru dažnai būna negilus. Paalksnių kalavijo inkrustacija galėjo

1 pav. Paalksnių lobis in situ.

2 pav. Paalksnių pilkapyje rastas kalavijas.

3 pav. Paalksnių pilkapyno kalavijo rankena.

išsilydyti jam degant ugnyje ir išlikti tik menki jos pėdsakai.

Paalksnių kalavijas turi T ir Z tipo kalavijų bruožų. Nuo klasikinių T ir Z tipo kalavijų jis skiriasi (Petersen, 1919, p. 150–153, 176–177). Antai tridalė buoželė gali būti priskirta T tipo kalavijams, nedaug lenkti skersinukai primena Z tipo kalavijų skersinukus. Tuo tarpu T tipo kalavijų rankenos abu skersiniai – viršutinis ir apatinis tiesūs (Kazakevičius, 1996, pav. 42, 44, 46, 49). Z tipo kalavijų rankenos skersiniai lenkti – viršutinis aukštyn, apatinis žemyn (Kazakevičius, 1996, pav. 85, 88). Pagal minėtus požymius Paalksnių kalavijas priskirtinas tarpiniam T/Z tipui (Kazakevičius, 1996, p. 50). Tyrinėjimų autorius Paalksnių kalaviją priskiria Z tipui (Michelbertas, 1996, p. 79–82). Tai nenuostabu, nes ginklų tyrinėtojai net tuos pačius kalavijų tipus priskiria skirtingiems tipams, nesutardami tarpusavyje. Pavyzdžiui, žymus latvių archeologas Eduardas Šturmsas Kurše dažniausiai aptinkamą kalavijų tipą pavadino kuršių vardu (Šturms, 1936, p. 109–112, pav. 3–5), tuo tarpu rusų archeologas Anatolijus Kirpičnikovas tokius pačius kalavijus, aptiktus Rusijoje, išskyrė į I kalavijų tipą (Кирпичников, 1966, c. 53, 84, табл. XXII:1; XXV:2). Lenkų archeologas Andžejus Nadolskis juos pavadino a1 vietiniu tipu (Nadolski, 1954, p. 26–28). Juo pasekė Regina Volkaitė-Kulikauskienė, kuri iš esmės pakartojo A. Nadolski

mintis (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 202–205). Ypač sudėtinga išskirti mišrių tipų formų kalavijus, nes viename ginkle atsispindi dviejų tipų kalavijų bruožai. Atramos tašku paėmę vieno kalavijo tipo požymius, mokslininkai paprastai tam tipui ir priskiria kalaviją, tuo pat metu kitas tyrinėtojas neretai atramos tašku pasirenka kito tipo kalavijos bruožus ir tą patį ginklą mano esantį jau kito tipo.

Paalksnių kalavijas, kaip jau minėta, turi dviejų tipų bruožų. Labai artimų arba analogiškų kalavijų formų yra nedaug. Vienas iš tokių kalavijų rastas Palangoje, kape 285 (Kazakevičius, 1996, p. 50–52, pav. 53), antras žinomas iš Gintališkės, Plungės r., kapinyno, kur aptiktas atsitiktinai, trečias – iš Rėzeknės, Latvijoje. Pastarojo kalavijo rankenos buoželė ir viršutinis skersinis ryškiai išreikštas ir būdingos Z tipo kalavijams formos, todėl jis priskirtinas tarpiniam Z/T formos kalavijų tipui. Kijevo Desiatinos cerkveje surastas kalavijas taip pat priskirtinas mišriam tipui, nors A. Kirpičnikovas šį ginklą priskyrė jo paties sudarytos tipologijos III tipui (Кирпичников, 1966, c. 86, табл. XI). Kalavijo rankena nedaug žemyn lenktu apatiniu skersiniu su sidabro inkrustacija aptikta Valjalos piliakalnyje Estijoje (Nermanas, 1929, p. 86, pav. 81) ir priskiriama T tipo kalavijui (Mandelis, 1991, p. 116). Kitas kalavijas iš nežinomos radimo vietos, saugomas Maskvos valstybiniame istorijos muziejuje, taip pat primena rastą Paalksniuose (Arendtas, 1933, pav. 19).

7 kalavijai panašiomis rankenomis Rusijoje priskiriami II ir IIA tipams ir datuojami XI–XIII amžiais (Кирпичников, 1996, c. 59, 85–86). Valstybiniame Ermitaže Sankt Peterburge saugomas vienas IIA tipo kalavijas iš Pados kapinyno Estijoje. Jis datuojamas XI amžiaus antrąja puse – XII amžiaus pirmąja puse (Mandelis, 1991, p. 108).

Tai artimiausių formų analogijos Paalksnių kalavijui. Kalavijų rankenų atskirų detalių, panašių į Paalksnių kalavijo, taip pat turime iš Visėtiškių, Anykščių r., kur buvo surasta apatinio skersinuko dalis ir Kungs Husbiaus, Švedija, taip pat analogiška Visėtiškėms detalė (Kazakevičius V., 1992, p. 175–179, fig. 1). Tokio kalavijo rankenos skersinis buvo ir Pavirvytės-Gudų, Akmenės r., kapinyne.

Kalavijai mišrių formų rankenomis Vakarų Europoje yra labai reti. Antai toks turtingas kalavijų kraštas kaip Norvegija iš viso neturi panašaus kalavijo į Paalksniuose rastąjį (Petersenas, 1919), analogiško nežinoma ir Švedijos archeologinėje medžiagoje (Thunmark-Nylen, 1998, lent. 217–230).

Gausesni yra klasikinės formos T ir Z tipo kalavijai. Pirmasis – T tipas, plačiai paplitęs Rytų Pabaltijyje. Dabar žinomi 67 šio tipo kalavijai iš baltų teritorijos (Kazakevičius, 1996, p. 46). Dar 6 sveiki ir kelioli-

kos kalavijų rankenų detalių rasta Estijoje (Mandelis, 1991, p. 118). Daug jų yra su geležčių įrašais, tarp jų ir ULFBERHT. Z tipo kalavijų mūsų pajūryje yra mažiau: 17 baltų žemėse Lietuvoje, Latvijoje ir Rytų Prūsijoje bei dar 6 Estijoje (Mandelis, 1991, p. 119–120). Tuo tarpu Vakarų Europai T tipo klasikiniai kalavijai irgi nebūdingi. Jų Norvegijoje aptikta 6 (Petersenas, 1919, p. 150–153). Tik vienas šio tipo kalavijas rastas Švedijoje (Jakobssonas, 1992, p. 213, žem. p. 226), 4 – Suomijoje (Tomanerä, 1972, p. 19–28). Teritorijose, esančiose į pietus ir rytus nuo baltų žemių, šie kalavijai taip pat buvo nepopuliarūs. Pietų slavų žemėse aptikta 4 egzemplioriai (Nadolskis, 1954, p. 25), rytų slavų teritorijoje – 9 (Кирпичников, 1966, c. 28–29, 78). Z tipo kalavijai Vakarų Europoje sutinkami dažniau, tačiau taip pat nelabai gausiai. Kiek daugiau jų surasta Šiaurės Europoje (Jakobssonas, 1992, žem. p. 229).

Taigi, grįžtant prie baltų žemėse surastų mišrių formų kalavijų, galima teigti, jog tai vietinių ginklakalių nukalti ginklai.

KITI LOBIO DIRBINIAI

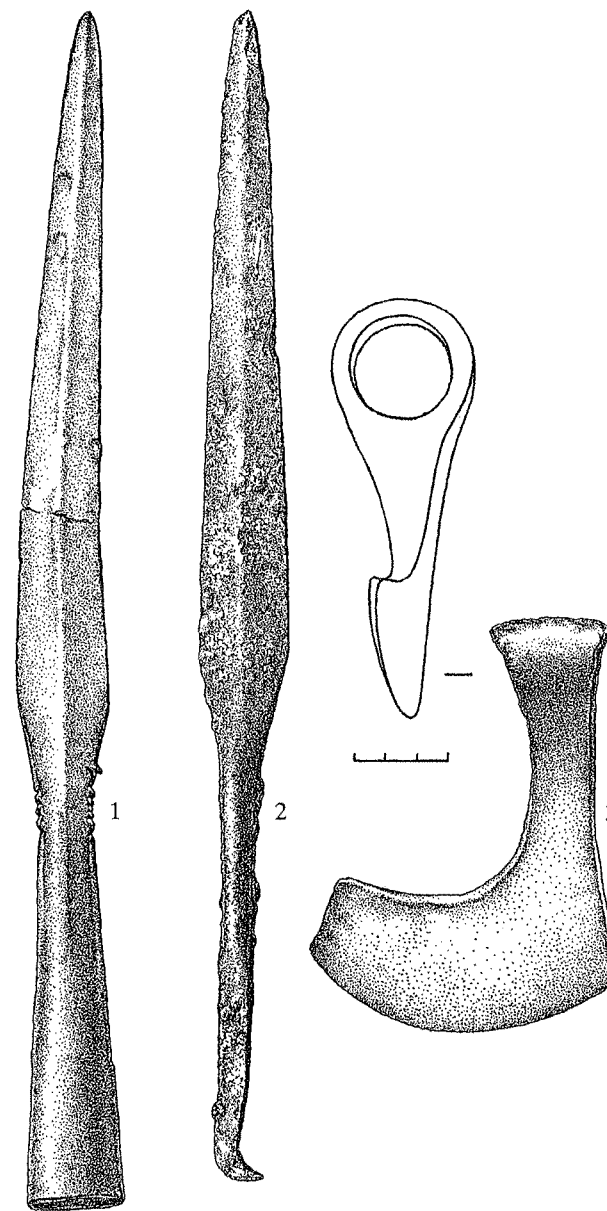
Ietigaliai

Lobyje rasti du skirtingų tipų ietigaliai. Pirmasis yra įmominis siaura lapo pavidalo plunksna, antrasis – įtvėriamasis taip pat lapo pavidalo plunksna (4:1,2 pav.).

Pirmasis ietigalis 38 cm ilgio, 2,45 cm pločio ir 0,7 cm storio ištęsto rombo formos skerspjuvio plunksna bei 2,8 cm skersmens įmova. Jo plunksnos ir įmovo sandūra iš dviejų pusių ornamentuota įkartėlių grupėmis (4:1 pav.).

Tokie ietigaliai yra būdingi vėlyvojo geležies amžiaus baltų karių ginklai. Jie buvo paplitę visoje baltų teritorijoje ir datuojami plačia chronologine skale – X–XII amžiais. Šiame lobyje aptiktas ietigalis yra savitos formos, su neryškiu, tačiau dar įžiūrimu perėjimu tarp įmovo ir briaunos ir artėja prie vadinamųjų juostinių ietigalių arba Vakarų Europos klasifikacijoje pavadinto E tipo ginklų (pagal J. Peterseną, 1919). Plunksnos ir briaunos sankirtoje matyti kovos paliktos žymės – kirvio ar kalavijo smūgio pėdsakas. Dar vieno kirčio 2 cm ilgio pėdsakas žymus ant plunksnos šoninio paviršiaus. Šis ietigalis turėtų būti datuojamas laikotarpiu, ne ankstesniu nei XII amžius.

Įtvėriamasis ietigalis siaura karklo lapo pavidalo plunksna yra 37,2 cm ilgio, 2,8 cm pločio ir 0,6 cm storio, ištęsto rombo formos skerspjuvio plunksna. Įkote stačiakampio skerspjuvio, užlenktu galu (4:2 pav.). Tai svaidomosios ieties kovinė dalis. Užlenkta įtvėriamasis, kad ji buvo įkalama į kotą iš šono ir dar sutvirtin-

4 pav. Paalksnių pilkapyno lobio daiktai.

nama apvyniojant kotą ir įkotę virvute, odine juostele, karna ar kitomis organinėmis medžiagomis.

Įtvėriamųjų ietigalių lapo formos plunksnomis dažnai aptinkama Žiemgaloje viduriniojo geležies amžiaus antrosios pusės ir vėlyvojo geležies amžiaus pradžios vyrų kapuose (Kazakevičius, 1978, p. 42). Tačiau šie ietigaliai yra klasikinės lauro lapo formos plunksnos ir datuojami VII–IX amžiais, t.y. ankstesniu laikotarpiu nei Paalksnių lobyje rastas įtvėriamasis ietigalis. Tolesnė šių ginklų raida atsispindi Kurše aptinkamuose įtvėriamuosiuose ietigaliuose trumpomis lapo formos plunksnomis ir taip pat užlenktais

įkočių galais. Jie datuojami vėlyvuju geležies amžiumi (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 222, pav. 38:3, 4). Paalksnių lobyje aptikta ietigalį galima priskirti mirtai ietigalių atmainai ir datuoti XII amžiumi.

Kirvis

Plačiaašmenis pentinis kirvis yra 13 cm ilgio, 9 cm pločio ašmenimis ir 3,4x3,2 cm skersmens beveik apskrita kiauryme kotui (4:3 pav.). Jis įprastos formos, aptinkamas vėlyvojo geležies amžiaus vyrų kapuose ir buvo naudojamas darbui, tačiau galėjo tikti ir kovai. Ginklai nuo darbo kirvių skiriasi svoriu ir forma, yra lengvesni. Jie grakštesni, kartais nukalti iš damaskinio plieno.

Tokių kirvių aptikta to paties Paalksnių pilkapyno aplinkoje, perkasose IV ir VI. Jie yra iš ten buvusių ir vėliau suardytų vėlyvojo geležies amžiaus griautinių kapų (Michelbertas, 1996š, pav. 31:1; 1997, pav. 17:1). Analogiškų kirvių randama ir kituose Lietuvos kapinyuose, kaip, pavyzdžiui, pastaraisiais metais tyrinėtam Linkuvos, Pasvalio r., kapinyne, Pušalote, Pasvalio r. Pavirvytės-Gudų, Akmenės r. kapinyne aptikti 4 tokie kirviai. Visi jie buvo degintiniuose kapuose. Vienas jų – iš kapo 81, nukaltas iš damaskinio plieno ir, be jokios abejonės, skirtas kovai (Vaškevičiūtė, 1989, p. 61, 62, pav. 9:9). Kiti trys masyvesni, tačiau rasti drauge su ki-

tais ginklais – kalaviju (kapas 102), ietigaliais (kapai 63, 71) ir taip pat priskirtini ginklams. Jakštaičių-Meškių, Šiaulių r., kapinyno degintiniuose kapuose 2 ir 3 aptikti tokie kirviai datuojami X–XI amžiais (Urbanavičius, 1974, p. 66, 67). Taigi pastebima tendencija, jog šie kirviai dažnesni degintiniuose kapuose.

Analogiški kirviai Latgaloje irgi priskiriami ginklams ir datuojami XI–XII amžiais (Atgāzis, 1966, p. 120, pav. 7:2).

Paalksnių kirvis, kaip ir kalavijas, datuotinas XII amžiumi.

Lobio interpretacija ir chronologija

Po pilkapio VI velėna surasti ginklai – tai vyro vieno kapo inventoriūs. Galima daryti prielaidą, kad kalavijas į pilkapį pateko iš gretimai esančio vėlyvojo geležies amžiaus kapinyno, kuriame aptikta kalavijų rankenų dalių, apdegusių kalavijų makštų galų žalvarinių apkalų, kitų ginklų (Michelbertas, 1998, p. 148, 149). Kape buvę daiktai greičiausiai buvo surasti dirbant žemės darbus ir vėl užkasti viename iš pilkapių sampilų. Lobio užkasimo data neaiški.

Lobyje rasti dirbiniai, remiantis Paalksnių kalavijo rankenos forma ir tipu bei kitais drauge surastais ginklais ir darbo įrankiais, priskirtini XII amžiui.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS ŠARAŠAS

Michelbertas M., 1994š–1994 metų archeologinių tyrinėjimų Paalksnių, Kelmės r., pilkapynė ataskaita. Vilnius 1994 // Lietuvos istorijos instituto archyvas, byla Nr. 2355.

Michelbertas M., 1995š–1995 metų archeologinių tyrinėjimų Paalksnių, Kelmės r., laidojimo paminkluose ataskaita. Vilnius, 1995 // Lietuvos istorijos instituto archyvas, byla Nr. 2638.

Michelbertas M., 1996š–1996 metų archeologinių tyrinėjimų Paalksnių, Kelmės r., laidojimo paminkluose ataskaita. Vilnius, 1996 // Lietuvos istorijos instituto archyvas, byla Nr. 2647.

Michelbertas M., 1997š–1997 metų archeologinių tyrinėjimų Paalksnių, Kelmės r., laidojimo paminkluose ataskaita. Vilnius, 1997 // Lietuvos istorijos instituto archyvas, byla Nr. 2903.

Arendt W., 1933 – Das Schwert der Wäingerzeit in Russland // Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte. 25 Band. H. 2. 1933, S. 155–175.

Atgāzis M., 1964 – Latgaļu 9.–12. gs. cirvi // Arheologija un etnogrāfija VI. Rīgā 1964, p. 105–125.

Jakobsson M., 1992 – Krigarideologi och vikingatida swardstypologi. Stockholm, 1992.

Kazakevičius V., 1978 – Ietigaliai Lietuvoje V–VIII a. (1. Įteriamieji) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija, 1978. T. 4 (65), p. 37–45.

Kazakevičius V., 1992 – The Find of an East European sword quillon in a Barrow in Visėtiškės, Anykščių District, Lithuania // Fornvännen. 87 1992, p. 175–179.

Kazakevičius V., 1996 – IX–XIII a. baltų kalavijai. Vilnius, 1996.

Mandel M., 1991 – Eesti 8.–13. sajandi mõkade tüpoloogias ja dateerimisest // Muinasaja teadus I. Arheoloogiline kogumik. Tallinn, 1991. Lp. 101–133.

Michelbertas M., 1994 – Paalksnių pilkapiai // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 107–110.

Michelbertas M., 1996 – Paalksnių pilkapyno tyrinėjimai // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 79–82.

Michelbertas M., 1998 – Tyrinėjimai Paalksniuose // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 145–150.

Nadolski J., 1954 – Studia nad uzbromieniem Polskim w X, XI i XII wieku. Łódź 1954.

Nerman B., 1929 – Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbalticum in der Jüngerer Eisenzeit. Stockholm, 1929.

Petersen J., 1919 – De Norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben. Kristiania, 1919.

Thunmark-Nylen L., 1998 – Die Wikingerzeit Gotlands II. Typentafeln. Stockholm, 1998.

Tomanterä L., 1972 – Kolme Köyliön Vanhankartanon miekka // Suomen museo. Helsinki, 1972.

Urbanavičius V., 1974 – Jakštaičių-Meškių (Šiaulių r.) senkapio kasinėjimai 1973 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p. 63–67.

A SWORD FROM THE PAALKSNIAI BARROW CEMETERY IN THE KELMĖ DISTRICT

Vytautas Kazakevičius

Summary

During the excavation works in the Paalksniai (Kelmė distr. Barrow cemetery in 1995) a hoard of four items was found under the turf layer at the edge of burial mound No VI. The hoard included a sword fragment, 2 spearheads and an axe with a wide blade and blunt end (Fig. 1). The artefacts were concentrated by the burial mound right under the turf of the balk. All items have been burnt, therefore, well preserved. One more axe with wide blade and blunt end was found not far off but, it seems likely, it did not belong to the hoard.

The blade of the sword is broken, there is no point. The length of the preserved fragment is 57,4 cm (Fig. 2). The width of the blade is 4,5–5 cm. The tripartite butt is 8,3 cm long, 3,4 cm wide and 3,55 thick. The upper crosspiece of the haft is slightly convex, 9,7 cm long, 2,3 cm wide and 2,55 cm thick (Fig. 3). The haft had a silver ornamentation. The butt and the crosspiece have a fused drop of silver. The blade was, evidently, also inlaid with silver. Its surface bears marks of silvering. The inlay might have melted in the fire.

The Paalksniai sword has traits of T and Z types and can be attributed to an intermediate type T/Z. It was forged by local armourers in the XII century.

The spearheads uncovered with the sword are of two

Vaškevičiūtė I., 1989 – Kuršių kapai žiemgalių kapinyne // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija, 1989. T. 4(109), p. 55–67.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – Lietuviai IX–XII amžiais. Vilnius, 1970.

Šturms E., 1936 – Kuršu zobenai // Senatne un maks-la. IV. 1936. Lpp. 38–40.

Кирпичников А.Н., 1966 – Древнерусское оружие. Мечи и сабли IX–XIII веков // Свод археологических источников. Вып. Е 1–36. Москва–Ленинград 1966.

types: socketed lanceolate and hafted lanceolate (Fig. 4:1, 2). Both types of spearheads were characteristic of Baltic warriors and are found in burials of Late Iron Age. Such spearheads uncovered in Paalksniai hoard may be dated to the XII century.

The axe with a wide blade and a blunt end (Fig. 4:3) is also characteristic of the Baltic male grave goods of the Late Iron Age. Such axes were used in the household. Only the lighter and more graceful axes and axes made of Damascus steel were used as battle axes. The Paalksniai axe should be dated to the same age as the sword – the XII century.

The interpretation and chronology of the hoard can be the following: the weapons uncovered under the turf of burial mound No VI represented burial items of one male grave. A presumption is possible that the sword got into the barrow from the destroyed cremation grave of the nearby situated burial ground of the Late Iron Age. The items contained in the burial were, most likely, uncovered during the earth works and again buried in one of the burial mounds. The date when the hoard was buried is not clear.

The items included in the hoard – judging from the type of hilt of the sword and other weapons – should be dated to the XII century.

Translated by Ada Jurkonytė

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. The treasure of Paalksniai *in situ*
Fig. 2. The sword found in Paalksniai barrow cemetery
Fig. 3. The handle of the sword found in Paalksniai

- barrow cemetery
Fig. 4. The things from the treasure of Paalksniai barrow cemetery

Translated by Inita Tamošiūnienė

МЕЧ ИЗ КУРГАННОГО МОГИЛЬНИКА ПААЛЬКСНЯЙ, КЕЛЬМЕССКИЙ Р-Н

Витаутас Казакавичюс

Резюме

При исследовании курганного могильника у дер. Паальксняй, Кельмесского р-на в 1995 г. под дерном насыпи кургана № VI обнаружен клад состоявший из 4 вещей. В состав клада входили фрагмент двухлезвийного меча, 2 наконечники копий и широколезвийный топор (рис. 1). Недалеко от них обнаруженный еще один топор к кладу не относится. Все вещи клада обожжены.

Лезвия меча поломана, острию не сохранилось. Длина фрагмента 57,4 см (рис. 2). Ширина лезвия 4,5–5 см. Набалдашник из трех частей, его длина 8,3 см, ширина 3,4 см, толщина – 3,55 см. Верхнее перекрестия рукоятки немного загнут в верх, длиной 9,7 см и 2,3 см шириной, и 2,55 см толщиной. Нижняя перекрестия загнут в низ, 13,6 см длиной, 2,2 см шириной и 2,25 см толщиной (рис.3). Рукоятка меча была покрыта серебром. Сохранились следы серебра сосредоточены при горении в капли. На лезвии меча также обнаружены следы серебра. Инкрустация могла расплавляться в огне.

Меч имеет черты Восточноприбалтийских типов Т и Z и на основе этого относится к промежуточному типу Т/З. Он изготовлен местными оружейниками в XII веке.

Вместе с мечом найдены два наконечника копий – втульчатый с узким листообразным пером и черешковый также с узким листообразным пером (рис. 4:1, 2).

Оба наконечника характерны для балтских войнов Позднего железного века и датируются XII веком.

Широколезвийный проушный топор (рис. 4:3) часто находятся в мужских погребениях X–XII веков. Некоторые из них более легкие, кованы из дамасцированной стали и относятся к оружию. Топор из Паальксняй, как и другое оружие датируется XII веком.

Интерпретация клада может быть следующей: клад, обнаруженный в кургане № VI, является инвентарем одного разрушенного погребения с трупосождением. Можно предположить, что в насыпи кургана они попали из рядом находящегося могильника Позднего железного века. При земляных работ на территории могильника и было разрушено погребение, а вещи закопаны в кургане заного. Время закопания клада не ясно.

В клада найденных оружия можно отнести к XII веку.

Перевёл Витаутас Казакавичюс

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Рис. 1. Клад, найденный в Паальксняй, *in situ*
Рис. 2. Меч, найденный на месте курганного захоронения в Паальксняй
Рис. 3. Рукоятка меча, найденного на месте

- курганного захоронения в Паальксняй
Рис. 4. Предметы из клада, найденного на месте курганного захоронения в Паальксняй

Перевела Инита Тамошкюнене

Habil. dr. Vytautas Kazakevičius
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5 LT-2001 Vilnius. Tel. 61 49 35.

MOTERŲ LIEJIKIŲ KAPAI ŽIEMGALIŲ KAPINYNUOSE

ILONA VAŠKEVIČIŪTĖ

Žiemgaloje, kaip ir daugumoje kitų baltų genčių, vyravo paprotys, laidojant mirusiuosius, šalia kitų įkapių į kapą dėti ir darbo įrankius. Tiesa, darbo įrankiai čia sudaro tik nedidelę dalį visų įkapių – apie 12–16 proc. (Jauneikių kapinyne šis procentas kiek didesnis – 20, Stungiuose – 16, Šukioniuose – 12, Pamiškiuose – 10, Pavirvytėje – 6 proc. ir kt.). Darbo įrankiai čia ne tik negausūs, bet ir neįvairūs. Vyrams į kapus dėti kirviai (jų gausiau V–VII a. kapuose), peiliukai tiesia nugarėle (be makštų), kiek rečiau – ylos ir peikenos. Peiliukai – greičiau buitinės paskirties įrankiai, kurie, be abejo, galėjo būti panaudoti ir kitoms reikmėms.

Moterų kapuose darbo įrankiai kiek įvairesni ir, kas svarbiausia, kai kurie būdingi tik šiai etnokultūrinei sričiai: tai visų pirma peiliukai lenkta nugarėle, naudoti pašarui ruošti (Oxenstierna, 1948, p. 125) ir kapliai žemei parenti. Be šių darbo įrankių, žiemgalėms į kapus dėtos ir universaliosios ylos, viena kita moteris palaidota su adata (Jauneikiai, k. 58, Pavirvytė, k. 131, Šukioniai, k. 119, Linkuva, k. 1) ar verpstuku (pastarieji Žiemgaloje itin reti).

Be jau minėtų darbo įrankių, Pavirvytės kapinyne, moters kape 135, ir Šukionių kapinyne, moters kape 119, rastos akmeninės liejimo formelės. Šie kapai yra vieninteliai baltų kraštuose, kur moterys palaidotos su akmeninėmis liejimo formelėmis.

Akmeninių liejimo formelių Lietuvos teritorijoje randama ne itin gausiai, paprastai piliakalniuose šalia kitų metalo apdirbimo įrankių – lydymo krosnelių, žnyplių, molinių kaušelių, kirvukų-kaltelių ir kt. (Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a., 1978, p. 112, pav. 7:3,4; Vasiliauskas, 2000, p. 137, pav. 10:3), keletas jų – atsitiktiniai radiniai (Nagevičius, 1935, p. 80–81). Pastaruoju metu akmeninės liejimo formelės rastos Vilniuje, Žemutinės pilies teritorijoje, Arsenalo kieme, Kauno senamiestyje, Muziejaus g. 11a, bei Anykščiuose, Vilniaus gatvės rajone (Merkevičius, 1995, Žalnierius, 1999; Zabiela, 1998, p. 54–57), tiesa, pastarosios datuotos kiek vėlesniu periodu – XV–XVII a.

Latvijos teritorijoje, ankstyvojo feodalizmo laikotarpio piliakalniuose, tarp jų ir žiemgalių Tervėtėje bei Mežuotnėje, jos kur kas gausesnės. Akmeninių liejimo formelių čia priskaičiuojama daugiau nei 100 vienetų, jos datuojamos IX–XVII a. (Latvija, 1974, p. 255, pav. 73:5–7; Brivkalne, 1964, p. 89, pav. 4–6; Svarāne, 1985, 49–53). Pastaruoju metu rasta dar 12 XII–XIV a. datuojamų akmeninių liejimo formelių, kasinėjant Rygos miestą (Svarāne, 1994, p. 97–104). Dar gausiau jų Estijoje. Vien Saremos saloje jų rasta apie 400 vienetų (Aun, 1980, p. 8–83) ir tik trys jų – iš laidojimo paminklų (Aun, 1980, p. 82). Beje, tai tyrinėtojų traktuojama kaip reta išimtis. Akmeninės liejimo formelės yra rastos ir į rytus nuo Lietuvos – Polocko žemėje (Puckas, 1997, p. 195–206).

Šie radiniai jau seniai patraukė archeologų dėmesį. Apie jų paskirtį yra rašę archeologai V. Antonievičius, H. Moora, J. Daiga (Antoniewicz, 1938; Moora, 1963, p. 354–367; Daiga, 1960, p. 78–92). Apie alavo lydymą, liejimą ir su tuo susijusius įrankius rašė R. Volkaitė-Kulikauskienė ir K. Jankauskas (Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, p. 135–170). Ar akmeninės liejimo formelės buvo naudotos tik alavui, ar ir kitiems metalams lieti, yra atlikti ir eksperimentai. (Svarāne, 1985, p. 49–53). Kiti autoriai – L. Golubeva L., Archipova G., Starostinas P., Kuzminychas S. (Golubeva, 1984, p. 75–89; 1988, p. 31–34; Archipova, 1973, p. 47; Starostin, ir Kuzminych, 1978, p. 168–172). Rašydami apie akmenines liejimo formeles, rastas laidojimo paminkluose, daugiau dėmesio skyrė moterų vaidmeniui amatininkystės procese bei palaidotųjų su akmeninėmis liejimo formelėmis moterų socialinės padėties išskirtinumui. Šio straipsnio autorė yra rašiusi apie Pavirvytės–Gudų kapinyne rastas akmenines liejimo formeles (Vaškevičiūtė, 1984, p. 112–114).

1990 m. kasant Šukionių kapinyną moters kape 119 buvo rasta dar viena liejimo formelė. Tai antras kapas Žiemgaloje, kur moteris palaidota su liejimo formele.

Pavirvytės kapo 135 moteris (sprendžiant iš antropologinės medžiagos, paauglė mergaitė) palaidota su